

kereskedelmi zene és szemlélet; tudd,
 mondtam volna, ha bármire emlékeznek,
 mit mondtam, s *mondtam*-e, lassan avantgárd
 költő leszel, ahogy a rúnák s az Akropolisz
 kövein, netán Mgombongno főnök rovottasán
 a titkos jelek, miket álmok hagytak mégis...
 Ég veled, legközelebbig. Csak hol, s mi lesz az?

Závada Pál

ADLER ÉS DOHÁNYOS

– részletek emlékeinkből –

1942 augusztusának közepén a lassan már szétszéledő piac kofasorán ismeretlen, úr-féle-kinézetű fiatalemberek álltak le vásárolgatni és kérdezősködni.

Fogatot, mely idehozta volna őket, nem láttunk várakozni a templomsarki gesztenyék árnyékában, a reggeli vonattal jöhettek tehát, nagyobb málhájuk nem volt, csak kinél-kinél aktatáska vagy lapos háti-vászonzsák. Öten-hatan lehettek – harmonikásra gyűrődött pantallóban-zakóban, kihajtott gallérú vagy nyakkendő ingben, poros cipőben, ki nyári kalapban, ki hajadonfőtt.

Vezetőjük – hullámos hajú, csinos arcú, délceg, barna férfi, aki korra, természet s kiállásra is kivált a többi közül – nem átalult e falusi kirándulásra csontfehér vászonruhát öltetni, és rézvasalású, pazar vadász-válltáskába boríttatni be magának pár zöldpaprikát, paradicsomot s egy félszakajtónyi apró cigányalmát. Mivel pedig „dobri gyen”-nel és elragadó mosollyal lépett oda a tót asszony veteményesportékával megterített talicskájá elé, nyomban megoldotta a nyanyicska nyelvét, aki pedig szégyellősen törté a magyart, mégis készségesen felelgetett a kérdésekre, hogy hol terem ez az alma, merre gazdálkodnak, van-e tanyájuk, köpülnek-e vaját, s pergetnek-e mézet, mert ő azért el is menne, ha elárulja a néni, kit és hol keressen. Vagy abból a messze földön híres fokhagymás kolbászból pár szálért.

A válasz erre úgy szólt, hogy hát eladni nem nagyon van, de kolbászt is megkóstolhat, nagyon szívesen, ha tetszik jönni, keressen a Koreny-tanyát a Kmetykó-dűlőbe’.

Addigra mi kisebb csődületbe verődtünk össze körülöttük kíváncsiskodni, hisz ez idő tájt ritkán esett meg a faluban efféle turistavizit, így nem csoda, hogy máris utat kért köztünk csokornyakkendő, nyítt öltönyös doktorunk, s odalépett az idegen elé.

Hát az úr, azt mondja, kiféle volna, ha meg nem sérteném?

Íróféle, ha nem bánja, feleli az elegáns jövevény.

Író?, csóválja meg a doktor a fejét, azok nem csapatostul járnak.

Akkor krónikás! Azok csoportosulhatnak? Több szem többet lát.

Miért, tán kíváncsiak?

Hogyne volnánk. Az is érdekel minket, hogy az úr például kicsoda, nem igaz?, nézett a fehér öltönyös a társaira, de azok savanyú képpel, szájukat elhúzva méregették csak a csokornyakkendőst.

Én?, doktor Kaiser.

Örvendek, Dohányos László.

Na de ha kíváncsi, Dohányos úr, miért pont a kolbászra? Mért nem azt kérdezi meg inkább ettől az asszonytól – pravdu mám, nyanyika Korenyova? –, hogy hol van a fia?

Aha, komorodott el az idegen. Szóval a fronton...

Meg hol van az én öcsém, toldotta meg a csokornyakkendőst Kaiser, miközben Koren Mihályné a szemét törülgette fejkendője csücskével, ám ekkor nagyon rángatta már a doktor kabátujját egy mellényes-könyökvédős emberke, a fényképész Miki, hogy gyere, Lojzi, ne feltűnősködjél itten, korholta fojtott hangon, nem olyan időket élünk, amikor a magunkfajtának kötekedni ajánlatos...

Ki kötekszik, tán én...?, dohogta a doktor, de hagyta magát elvezetni, s míg magunk is odébb húzódtunk, ők átkeltek az úttesten túlra, ahol mindjárt be is tértek a „Buchbinder Miklós fényképész és címfestő” cégtáblájú műterembe.

A fehér öltönyös tanácsstalanul hümmögve nézett körbe, amikor megszólalt mellette egy vékonydongájú, már húszon innen is kopaszodó fiú, hogy te László, én bemelegyek ide, s a fényképészet felé intett.

Oda? Minek?, vonta föl a szemöldökét Dohányos.

Megkérdem tőlük, hol találjuk meg ezt a Dusza Jánost.

Gondolod, Jencikém?

Hátha ott gyülekeznek a szervezett földmunkások!, kezdtek erre pukkadozni a tanítványok, összejönnek kicsit a doktorral meg a piktórral davenolni, toldotta meg valaki, de akkor László rájuk szólt, hogy elég legyen ebből.

Csak azért gondoltam, mert... merthogy, dadogta a vézna fiú, a doktort, úgy látszik, érdekli, ki merre van, bökte ki, mire még most is fölkuncogott valaki, de szólni nem szóltak, hát ő vállat vont, és átsétált a túloldalra. Kisvártatva azzal jött vissza, hogy Dusza estére itt lesz.

Hol itt?

Hát a fényképésznél. Mindjárt mondta is a doktor, honnan tudtam, hogy a Dusza Jankó gyakran jár a Buchbinderhez is meg őhozá is. Arra, hogy ide jár, mondom, nem gondoltam, csak hogy hátha tudnak róla...

Jól van, Jencikém, remek, nem is hittem volna!, veregette meg László a vállát, de a többieknek most a fák tetejét meg az eget kellett sürgősen megtekinteniük, s mert akkor már kinézték maguknak a sarki kocsmát, arra indultak el.

Adler Jenő csak előző este csatlakozott a Dohányos László vezette falukutatókhoz, s mire Pestről levonatozott Orosházára, és ügyel-bajjal rátalált a társaságra, ők már lefekvéshez rendezgették szalmazsákjaikat-pokrócaikat abban az imateremben, ahová a református lelkész szállásolta el őket. A többiek mind szegediek voltak, egy-két éve még Dohányos tanítványai, tanárjelöltek s részint joghallgatók, ő egyiket se látta még eddig.

Adler azóta, hogy először hallotta a pesti bölcsészkaron mint vendégelőadót, mesztereként tisztelte s titkon bátyjának tekintette Dohányost, és megbabonázva követte volna őt a világ végére is. Pedig gimnazistakorában Jenőt még a nyelvek érdekelték, s akkor döntött úgy, hogy a német–francia szak legyen az, ahová majd nem juthat be a numerus clausus miatt. Párszor ugyan észrevettük, hogy besurrant egy-egy előadásra, de mivel szemináriumokra nem járhatott, és mert a folyosón gyakran kezdtek mé-

regetni testi alkatának rasszjegyeit, végül is elmaradozott. Ezután inkább csak a szoros tanrenden kívüli rendezvényekre merészkedett el, s közénk vegyülve így jutott be Dohányos előadására is, amely a vidéki földművesvilág társadalmi fölemelésének halaszthatatlanságáról szólt. A cselekvési programot alátámasztó elméleti fejtegetéseit a szónok – szót adva munkatársainak is – saját falukutatói tapasztalataikkal példázta. Így a magányos Adler nem csupán az igazságos társadalom programjáért, hanem ennek képviselőiért is lelkesedni kezdett, hisz igen vonzónak látszó kutató-életformájuk ugyancsak fölsejlett előtte.

Az előadás után hozzánk csapódva követte Dohányos brancsát egy vendéglőbe, majd alkalmas pillanatban összeszedte bátorságát, odaült László mellé, s fölajánlkozott. Ideje van bőven, értelmes elfoglaltsága nincsen, s először is mindent el akar olvasni, amit Dohányosék eddig megírtak. És hogy ő bármikor bármi segítségre, munkára készen áll. László előbb kifaggatta, kiféle-miféle, nem a családjának volna-e inkább segítségre szüksége, mire Adler, hogy először is megmondja előre, ő izraelita családba született, ha ez nem akadály – csak néztünk, hogy Dohányos arca meg se rezzen. Idős szülei nemrég haltak el, folytatta Adler, a cipésműhelyük odalett, és ő a nővérééknél lényegében kegyelemkenyéren él, alkalmanként fordítói munkákhoz jut, de ritkán.

Így került Adler Jenő Dohányos mellé ügyintéző segédmunkaerőnek, majd – mint afféle „Jencikém” – valójában László személyititkár-félesége lett, habár ezt így nem mondták ki.

Az imaház kertjének sötétjében cigarettázva épp csak annyit beszéltek meg Dohányossal, hogy reggel vonatra ülnek, mert abban a tót óriásfaluban, ahogy László titulálta, fölkeresnének egy Dusza János nevű földművelő-egyleti aktivistát – majd Jenő aludni tért. Sötétben tapogatta ki fekhelyét, s mialatt elvackolódott, bizony meghalotta, miről suttog az ablaknál fekvő két egyetemista: „Mit akar László evvel az alakkal?” „A biblesivel? Hát nem nevetséges, hogy ő meg a falukutató...?!” „Nem tudom, honnan szalajthatták pont miközénk ezt a horgas orrú zsidót.”

Dohányos a piactérről még megbámulta az evangélikus templom bronzfodros-palástos tornyát a buzogánycsillaggal a csúcán, de aztán dologra akarta végre indítani tanítványait, hát utánuk ment a kocsmába Jenővel együtt. Aki viszont – ha jól láttuk – csak egy pohár szódavizet ivott meg, s indult vissza máris Buchbinderhez, hogy megnézze, milyen képeket csinált a fényképész a falu életéről két évtizeden át. Oda követte őt László is, miután a többieknek kiadta feladatba, derítsék ki, mely uradalmakban hányan kaptak az idén aratómunkát és mekkora bérért, s tudjanak meg mindent arról a bojkottról, amiről Orosházán hallottak, és amit Dusza János vezetett: A kaszások beállottak a Fried-uradalom búzatábláiba, de – hiába kezdte már kipergetni magját a kalász – három napon át egy tapodtat se mozdultak, míg csak meg nem kapták a javadalomemelést. No, ezért ugyan fölösleges volt felderítőket küldeni a faluba szerteszét, mert a fényképésműteremben Buchbinder és Kaiser doktor a legrészletesebben elmesélte nekik az egészet.

Innen Brezovszky Endre polgári iskolai történelemtanárhoz vezetett az útjuk – Kaiser ajánlotta, nézzék csak meg a helytörténeti könyvtárat. De hogy összeállított ő egy bőven részletezett gazdálajstromot is, térképekkel a helyi gazdálkodók birtokairól és tanyáiról. Dohányos épp csak belelapozott, s máris annyira föllesült e kincsek látán, hogy megkérte a tanár urat, hadd küldje ide majd egyik hallgatóját másolni. További kérdéseivel pedig, úgy vettük észre, hogy nem is a máskor szokásos adatgyűjtés

irányába haladt, hanem inkább nemzetiségi karakterológiáját próbálta újabb adalékokkal bővíteni, végigkérdezvén a helyi szlovákok legkülönbébb szokásait.

A történelemtanárnak ezt követően majdhogynem házról házra végig kellett sorolnia a zsidó családokat is foglalkozásukkal együtt. Különösen az érdekelte Lászlót, hogy vajon mennyire képesek ezek kilátni a műhely vagy a bolt falain kívülre vagy a szabad értelmiségi foglalatosságokon túlra, illetve hogy betagozódnak-e a helyi társadalomrendbe – s ha igen, annak a régies, megdermedt erővonalai köré avagy inkább az újforma lendítőerőkhöz húznak. Akik ellenben gyanakvóan őrzik különállásukat, vajon őseik hitébe s a rátarti elzárkózás befűlledt életforma-tradícióiba kapaszkodnak-e, avagy ellenkezőleg: anarchikusan kitörni, lázadni vagy éppen szervezkedni kész fiatalokat bocsátanak ki Mózes-hitű családjukból. A beszélgetést – újabban bevált szokásuk szerint – Jenő jegyzetelte végig.

Már alkonyodott, amikor a fényképészekhez visszaértek, szerencsére még épp időben, mert alighogy leültette őket Buchbinderné egy kis harapnivaló mellé, Dusza is befutott. Dohányos igen elcsodálkozott, hogy ez a sokat emlegetett Dusza János ennyire fiatal – mi persze tudtuk pontosan is, hogy nemrég múlt el huszonhat. A háziasszony, Sara hiába kínálta, hogy Jankó, hát egyél velünk te is, ő semmit se kért, hanem egy darabig mosolyogva méregette a jövevényeket, sejtelmesen kétértelmű vagy tréfás válaszokat adott, majd alig fertályóra múlva fölkerekedett, hogy neki még dolga van. Adler Jenő ijedten próbálta tartóztatni, hogy hiszen őmiatta utaztak ide, hát szánjon már rájuk egy kis időt, de Dusza azt felelte, hogy ha ennyire kíváncsiak az „urak” – ezt kicsit gúnyosan nyomta meg –, akkor jöjjenek ki holnap reggel a Lestyán-szérűre.

Cséplés lesz?, kérdezte Dohányos.

Az.

És maga csépelni megy oda vagy sztrájkolni?

Sztrájkolni Lestyán Bandi bácsihoz? Ne vicceljen már!

Mért, ő mekkora aratórészt ad?

Tizedet.

Tizedért maguk, úgy hallom, föl nem emelték volna a kaszát az uradalomban.

Ott nem, de itt mindig így volt.

Az apja jár ehhez a Lestyánhoz részesaratónak, igaz?

Meg én, segíteni. De a kukoricánk is tőle van, résziből.

Mióta?

Mióta csak az eszemet tudom.

Rendes ember ez a gazda?

Rettentő szigorú, nagyon megköveteli, de ő maga is megfogja a munkát. Fuvart is ad, amikor csak kell. De nekem még hátszlovam is van nála.

Saját lova?

Nem, hát az övé, csak most éppen nem lovagolja más, csak én.

Akkor magát szeretheti.

Azt nem tudom. Nincsen fia. Jó párszor összevitatkoztam vele, őszerinte egy fölforgató bitang vagyok, és függőlegesen fogom végezni. Mégis értertem üzen, akár ha elteni készül a tehén, nehogy a béresek elbasszák, akár ha meg kell írni valamit magyarul, s a kislánya nincs éppen kint a tanyán. Na, viszontlátás, mert elkések.

Isten áldja, hát akkor holnap.

A másnapi cséplésre Dohányos úgy érkezett, mintha csak hazajönne, mondta is Jenőnek – aki még soha nem látott ilyet –, nézze csak meg, itt is ugyanúgy csinálnak min-

dent, mint odahaza, Nagykőrösön. A rángatózva ugató, körmöskerekű Hoffert és a traktor dobjáról szíjjal hajtott cséplőgépet pelyva-porfelhők lepték el, ahogy mindnyájunkat, a szérűn s a gép körül sürgölődőket is. A jövevények közelebb érve ismeretlenül is fölfedezték az asztagoskocsikat dirigáló bajuszos férfiban Lestyán Andrást, aki most irgalmatlanul leteremtette éppen egyik béreslegényét, amiért két órát mérészelt késni. Mikor ez a Maliga Gyuszi nevű suhanc végre szóhoz jutott, eldadogta, hogy az anyja rosszul lett, s neki Antalóczi doktort kellett volna megkeresnie, de nem találta otthon. Lestyán erre ingerülten legyintett, fölzavarta a fiút a kazal tetejére szalmát villázni, ám aztán odahívta kiskamasz lányát, hogy pattanjon az Annus biciklire, menjen az orvosért, és vezesse el Maliga nyanyához.

Mivel mindez javarészt tótul történt, a vendégeket Dusza Jankó avatta be a részletekbe, aki ebben a cséplőbandában zsákolóként működött, s most odakísérte Dohányost Lestyán gazdához. Pár perc múlva László átvette a mázsáló hatáskörét – néztünk is nagyot, amikor gatyára vetkőzött, fehér öltönyét egy bokor alá hajtogatta össze, majd odaintette Jenőt, hogy ő legyen a füzetbe jegyző írnok. Maga pedig nekiállt, hogy a tizedesmérlegre emelgetve sorra lemázsálja a búzával teli zsákokat, majd szájukat összekötözve támassza mindet a szérű sarkán tízes oszlopokba.

Az újdonsült vendégmunkások már az árokparton kanalazták az ebédre kiosztott babgyúst, amit két nagy üstben főzött meg a gazdasszony Lestyánné, amikor visszaért a kis Annus. S míg anyja leültette őt is ebédelni, a kislány elújságolta az apjának, hogy ott jártak a doktor bácsival Maliga nyanyánál, de az elküldte őket, hogy neki semmi baja nincsen. Gyuszi, a hazugságon rajtakapott kanászgyerek rögtön raportra lett állítva a gazda elé, aki úgy szájon vágta, hogy az orra vére is eleredt. Dusza Jankó ezt azzal nyugtázta, hogy épp ideje volt, ráfért már egy pofon erre a kölyökre.

*

Hallom, maguk meg a tejesköcsögöket számolják a tanyákon?, figyeltünk föl egyszer csak Dusza János kérdésére már este, a kocsmában, miután megemelte fröccsét vendégei egészségére.

Mink?, nézett rá Dohányos. Akkor már inkább a fejösteneket. Meg a tejszeparátorokat – számolnánk, ha volnának.

Szóval hogy mit is akarnak kifigyelni az urak, erről kérdezősködött Dusza Jankó tovább, mielőtt még átvonultak volna a földművelő-egyleti irodába, mit a vendégek mindenképpen meg akartak nézni.

Mit? Hogy hát nem titok – és László kezdett neki, miszerint az érdeklőket, létezőnek-e itt okszerűen gazdálkodó kisbirtokosok, példateremtő mintagazdák. De hogy a maradiságra is kíváncsiak, milyen itt a hagyomány, beleragadnak-e a sárba, mennyire igénylik az újat.

Ki termel mondjuk zöldséget bolgár módra, fűzte hozzá példának Jenő. Van-e gyümölcskertészet vagy faiskola, tenyésztenek-e baromfit üzemszerűen, csinálnak-e savanyúságot, mézet vagy fűszerpaprikát piacra, érti.

Nézd már, a szakember!, intettünk szemöldökkel a pesti pászkapusztító felé a szomszéd asztal mellől.

Na és ha ez a föld az ország legkitűnőbb búzáját és kukoricáját adja, akkor tán baj, ha nem uborkát vagy süttőtököt növesztenek rajta?, kezdett vitatkozni Jankó. Mért, csak a bulgárok paradicsoma vagy a svábok csalamádéja számít?, a tótok fehér kenyere meg füstölt kolbásza tán semmi?

Éppen hogy nem semmi, felelte neki Dohányos, de hogy mi számít, ehhez már a mutatóujját is fölemelte: Hát az, hogy ez a földjét művelő nép parasztnak tud csak maradni, vagy akar-e gazdabirtokosként polgárrá lenni. Ez az, barátom, bökött rá, ami számít.

Hogy hát akkor mért nem a kisbirtokos-szövetségben agitálnak az urak, s hogyhogy itt, ahol az agrárproletárok érdekében folyik a – mondjuk így, hogy a – küzdelem.

Amit csak helyeselni lehet. Hiszen ők, Dohányosék ugyanúgy szót emelnek a szegényparasztkért szintén. Hogy mind öntudatos gazda lehessen a maga földjén.

Hol?, a maga földjén?, nevetett föl Dusza, mert ő elhiszi, hogy az úr egyetemi professzor – aki hiába tiltakozott, s hogy ő se a pesti flaszteron találta ki, mit mondjon –, de akkor is hol él az úr, ha nem látja, hogy itt a nép kétharmadának legföljebb annyi földje van, hogy sírhelynek mondjuk sok, de krumpliógáysnak már kevés.

Földreformmal kell kezdeni, hát persze...

Dusza itt már türelmét veszve horkant föl, hogy hát ilyen ígéretekkel van teli a padlás. És hogy mi van most is: A fináncőke diktál a maga osztályérdeke szerint, karöltve a földbirtok-arisztokráciával, és mit művelnek?, vert az asztalra – s nem érdekelte, hogy már mind halljuk –, nem földet osztanak ám, hanem fegyverkeznek! Hadat üzentek, a fasiszmoz szekerét tolják. Háború van, uram!, hajolt bele Dohányos arcába, s hogy az urak meg itt a palántázásról papolnak, méhészegyesületeket buzdítanak, tejhozamokat foglalnak táblázatba, mikor a fasiszta rémuralom tombol.

Erre László csak annyit mondott, látja, hogy Dusza képzett mozgalmi ember.

Méért, ha valaki nyitott szemmel jár, és nem fogja be a fülét...

Akkor se hall olyat a piacon, hogy osztályérdek meg fináncőke!

Hall másutt, morogta, és lehet olvasni is, azzal fölkel, hogy menjenek.

Maguk Moszkvát hallgatják, ugye? Dohányos ezt már az egyleti szobában kérdezette.

Dusza erre – mért ne mondaná meg? – nyilván rábólintott, igen, szokták azt is, a moszkvai Kossuth rádiót, a doktor meg Londont is hallgatja Buchbinder Mikivel, mert ilyen helyzetben az ő részükről szintén érthető, hogy szegények kíváncsiak, csak hát nem lesznek okosabbak tőle.

Itt hallgatják?, van világevőjük?

Hogy ez a Kaiser Lojzié, nyitotta ki ekkor Jankó a szekrényajtót, csak áthozta nekik, s azóta ők együtt szoktak itt ülni, persze nem verik nagydobra.

S ekkor, mintha csak végszóra, jelet kopogtak odakintről, és Dusza kitárta az ajtót Kaiser és Buchbinder előtt.

Igaz, hogy van még vagy félóránk, intett a fényképész a rádió felé, miközben cigarettát kínált körbe, de csak Adler fogadta el némi hezitálás után.

Szabad itt énekelni, uraim?, nyújtózkodott ki ekkor a székében hátradőlve Dohányos. Ha úgyis van még idő. Biztatták, persze hogy szabad, kezdje csak.

„Szől a kakas már, majd megvirrad már”, zendített rá szépen lassan, mégse bánatosan, s Adler Jenő persze tudta előre, hogy László ezzel az énekkel, Mária kedvencével fogja kezdeni.

A tüneményes Gerle Máriaéval, akit voltaképpen – mint lelke hét pecséttel őrzött rajongásának tárgyát – ő engedett át Lászlónak. Legalábbis így szokott erre gondolni, hogy mint a legméltóbb férfit, ő testálta rá ezt az asszonyt, ennek a csak benne égő, reménytelen szerelemnek az öntudatlan táplálóját, aki az ő gyógyíthatatlan szenvedélyéről mit sem sejtetett. Jenő akkor döntött így, amikor végképp be kellett látnia kép-

telen vágyának viszonzozhatatlanságát, ugyanekkor pedig rádöbbsent imádott barátjának férfimagányára. Tetejébe sikerült úgy intéznie, hogy azt sem vették észre, szándékosan terelte őket egyfelé, mert ő tudta csak egyedül, hogy ha találkoznak, fölismerik majd egymásban azt, akit hosszú évek óta hiába kerestek.

Gerle Mária Adler nővérének volt a gimnáziumi osztálytársa, az egyetemen azt tanulta, amit Jenő csak szeretett volna, és Mária túl volt már első viharosan szenvedélyes, de botránnyosan rossz házasságán is (ezt Jenő a nővérétől tudta), úgyhogy magányosan, de szabadon járt-kelt az egyetem és a könyvtár környékén, ahol aztán egyremásra Adlerbe botlott bele. Dohányos László viszont – noha elmúlt harmincéves – nem nősült meg, pedig azt egy-egy elejtett megjegyzésből még Jenő is megértette, hogy gáláns kalandokban sose szenvedett hiányt. De Mária lett az első, akivel csakhamar szorosabbra fűzte össze az életét, nagyapai örökségéből vett egy magányos házacska Pest-erzsébet határában, s amikor csak tudtak, oda vonultak ki, hogy együtt lehessenek.

„Várj, madár, várj”, dúdolta végül a refrént barátjának éneke alá Adler Jenő is a földművelő-egyleti irodában, „te csak mindig várj!”. Nem sejtette, hogy ez voltaképpen búcsúéneke, s hogy ez a legutolsó közös falukutató-estjük.

*

Ahogy ott a moszkvai magyar adás híreit próbálták kivenni a rádióhullámok systergetéséből, hogy aztán fél éjszakán át együtt énekeljenek – ez jutott egy év múlva is Adler Jenő eszébe. 1943 nyarán volt ez, a pesterzsébeti ház kertjében – noha nem tudjuk a pontos napját –, amikor Mária megint csak azt dúdolta reggelihez való terítés közben, hogy „várj, madár, várj”.

Erős napsütés itatta föl a hajnali harmatot, s átmelengette már a kertet uraló öreg tölgy hűvösét is. A gyenge szélnek szénaszaga volt, a kitöltött teának fűszeres füstillata, s ahogy Mária ujjatlan kartonruhában áthajolt Jenő vállán a kannával, a fiú hiába érezte meg rajta a levendulaszappant, úgy képzeljük, mégse tudott másra gondolni, mint hogy ez a nő szerelemszagot áraszt. László még aludt, Jenő pedig – akit éjszakára is ott marasztaltak a hosszúra nyúlt vacsora után – elragadtatottan és földülten bámulta csak a tüsténkedő asszonyt, nemigen beszéltek.

Végül hunyorogva és álomittasan kiszédelt a napra László is, beleült a karosszékebe, s miután elszürcsölte első csésze teáját, csontropogtatva kinyújtózkodott, majd megszólalt.

Tudjátok, mit álmodtam?

Mit álmodtál, László?, kántálták ezek kórusban, hogy ugrassák.

Azt álmodtam, hogy leszállt egy repülőgép ide, a tanya udvarára...

Ez nem is tanya, és udvarunk sincsen, csak kertünk!, cserfeskedett Mária.

Itt berregett mifölöttünk, tett egy kört, aztán leereszkedett szépen a gyepre, és begurult oda, a tölgy mellé. Akkor már láttam, hogy vörös csillag van rajta, szovjet gép volt. Mi a fene?, csodálkoztam el, ahogy kiszállt belőle két gimnasztyorkás, sonkanadrágos-csizmás katona, de úgy éreztem, hogy egyáltalán nem kell tőlük félnem. Odamasíroztak hozzám, letisztelegtek, és a rangidős – talán ezredes volt, vagy még magasabb sarzsit viselt – kifogástalan magyarsággal megszólalt:

Dohányos Lászlót keressük. Úgy látom, hogy ön az.

Igen, én vagyok. Parancsoljanak.

Nekünk, azt mondja, halaszthatatlanul sürgős megbízatásunk van.

Tessék, hallgatom.

Arról van szó, hogy meg kell kérnem, jöjjön velünk.

Magukkal? Hová?

Erre egyelőre nem válaszolhatunk. Tessék, fáradjon előre, a géphez!

Csak így?, mondom. Máris? Legalább hadd szedjem össze, mondom...

Nem lesz semmire szüksége! Induljunk, kérem!, és még meg is fogta a karomat, úgy vezetett föl a vaslétrán, be a katonai gépbe.

Alighogy fölemelkedtünk, máris megkezdtük a leszállást, az álomban, ugye, gyorsan megy. Kérdem, hol vagyunk. Semmi válasz. A repülőtér betonján odagurul melénk egy függönyös fekete autó, beülünk az ezredesemmel, indulás. Hová megyünk?, mondom, de most se felel, az ablakon pedig nem lehet kilátni. Dudálás, megállás, kiszállunk – hát ez a moszkvai Vörös tér!, mondom magamban, mert láttam már róla képet. Kitérül a Kreml kapuja, haladunk befelé megállás nélkül, mintha csak miránk vártak volna, nyitnak ki előttünk további kapukat, ajtókat. Szobák szobák után, végre kitérül egy aranyozott fehér szárnyas ajtó, belépünk, és az ezredes odavezet engem – egyenesen Sztalin színe elé. Pőfékel Sztalin a pipával, fölneáz, feláll, odajön, és csak néz. Megnéz jobbról is, balról is, bólogat.

Szóval hát akkor maga az a Dohányos?, szólal meg ekkor.

Magyarul?, kérdez közbe Mária.

Nem tudom, de mindegy. Na, szóval hogy akkor maga az.

Én vagyok, mondom.

Dohányos László?

Igen, mondom.

Aha. Derék. Nagyon derék. Jól van. Megint egy sor pőfékelés, bólogatás, aztán ezt mondja nekem: Dohányos, Dohányos... Sok jót hallottam magáról.

Igen, mondom.

Énnekem magával még komoly terveim vannak. Tudja ezt maga?

Megtisztelő, de nem tudtam, mondom.

Pedig így van. Nagy terveim!, emeli föl a pipát, fontos terveim! Jól van, fordult sarkon akkor, jól van, most elmehet.

Kész, ezzel vége volt. Az audienciának is, az álomnak is.

És hogy kerültél haza?, kérdezte Mária.

Nem tudom. Egyáltalán honnan tudod, hogy hazakerültem?

Egyelőre mégiscsak itt vagy, hál' istennek...

Ezt Jenő mondta, s ekkor eszébe jutott az, aminek magunk is tanúi voltunk már; hiszen László többször is eltréfálkozott itt, az erzsébeti ház kertjében. Hogy ő, Dohányos László élete utolsó évtizedeit tulajdonképpen mint egy másik, új Magyarország, egy jövőző magyar köztársaság elnöke szeretné leélni. De hogy őt egyáltalán nem a hatalom érdekli, nem uralkodni akar. Hanem úgy képzelte valahogy ezt az államelnökséget, hogy ülne csak ott, a hatalmas tölgyfa alatt a karosszékében, sorra elébe járulnának a népek, ifjak és vének, férfiak, asszonyok, gyerekek, és ő csak osztaná, osztaná, nagylelkűen, két kézzel adományozná nekik az igazságot. Ez volna igazán szép, amire ő a leginkább vágyik, mondogatta László, majd harsányan elcacagta magát, hogy csak úgy zengett a kert, s mintha még a tölgyfa is beleszerkesztett volna.

*

A következő hónapokban Adler Jenő alig találkozhatott Dohányosékkal. Pontosabban Lászlót, aki úgyszólván szüntelenül úton volt, egyáltalán nem látta, csak Gerle Máriát találta otthon párszor. Adler ilyenkor mindig fölajánlotta neki a segítségét, és Dohá-

nyosnak is megüzenté, hogy továbbra is szívesen kísérné el, bármiféle ügyekben jár is el vidéken, de Mária elhárította, nem lehet, Jencikém, itt már nem babra megy a játék, László még engem sem igen avat be, és neked most elsősorban magadra kell vigyáznod.

Jenő megköszönte a torkát, és feszengve célzott rá – mert voltaképpen viszolygott attól, hogy önmagukat fajilag határozza meg –, hogy legjobb tudomása szerint Mária helyzete hasonló az övéhez. Gerle Mária ekkor megragadta Adler Jenő kezét, mélyen a szemébe nézett, és azt mondta: Te vagy az egyetlen, Jenci, akiben igazán megbízom. Tudod, nekem megvannak már a hamis papírjaim, és ha valóban szükség lesz rá, akkor eltűnök, László gondoskodik majd róla, hogy hová.

De minthogy már jó ideje fölismert küldetése szerint Dohányos most sem csupán a kedvese sorsát s vele közös jövőjüket vette gondjaiba, Máriának egyelőre várnia kellett. Akit felelősségérzet hat át, s a tettvágy is fölbuzdul benne, nem maradhat tétlen ezekben a sorsfordító időkben, amikor az ország elkerülhetetlen kataklizma előtt áll, s bizony nem mindegy, merrefelé fordul ki majd belőle – ilyesmiket mondott csak neki László, hiába volt a további faggatózás.

Napokon belül aztán egyikünk az egyik városban fedezte föl Dohányost, amint minden jel szerint titkos találkozóra érkezik, másikunk pedig egy másikban, ahogy éppen táborozóknak álcázott csapathoz csatlakozik, hogy pár óra múlva valamely erdei tisztáson cseréljék ki nézeteiket. Adódtak négy szemközti megállapodásai csakúgy, mint olyan félnyilvános összejövetelek, ahová más neves személyiségekkel együtt őt is odavárták.

Kivételesen sürgetőnek tűnt például ezekben a hetekben egy olyan találkozó, ahol a magyarság igazi sorskérdéseit készültek megvitatni az erre leghivatottabbak – s noha adódtak szervezési nehézségek, a megvalósult eszmecsere végül mégis komoly eredményeket könyvelhetett el.

Magától értetődött, hogy Dohányost is meghívtuk, és arra számítottunk, hogy megerősíti azt a vonalat, amely akkor végre kiformalódnak látszott: Ügyünk a háborúban a netáni vereséget elszenvedővel együtt el ne vesszen, a magyarság öntudatosan építse föl újra önmagát, sorakoztassa fel a sorsrontó s a mindenoldalú idegen erőkkel szembeni szellemi véderejét, főként pedig alapvetően formálja át a mára már tűrhetetlen társadalmi szerkezetét. Mégpedig úgy, hogy ezzel ne csak haladó, hanem sajátos magyar útra álljon rá, s ehhez mindenképp tisztázza önmaga előtt a magyarság mibenlétét.

László szinte vakmerőnek mutatkozott, amikor már első mondataiban nyíltan nevezte magától értetődőnek a német érdekek kiszolgálásától való egyértelmű elszakadást, s mindönk közül a legmerészebben képviselte a magyar társadalom átformálásának szükségességét – kivált a paraszti világ gyökeres átalakításának és a radikális földreformnak a halaszthatatlanságáról beszélt magával ragadóan. A többség egyetértésével találkozott az a fejtegetése is, miszerint a begyökeresedetten maradi, félféudális formákat minálunk alapvetően egészségtelen kapitalista-piaci folyamatok próbálták megtörni kevés sikerrel, hiszen szervetlenek voltak, nem hatoltak le a szükséges mélységekig, így sem igazán haladókká, sem igazán magyarokká nem válhattak. Hogy mást ne mondjon, a fináncióke túlnyomórészt idegen s ugyanakkor túlon túl mohón nyereszkedő, mint ahogy a fejlettebb nagyipar előmunkási szakértelme és erkölcsisége máig is a német tradíció alapul – nota bene: a legtörekvőbb parasztgazdaréteg is sváb –, vagy ahogy a kisipar és kiskereskedelem se tudott kitörni a maga zsidó hagyományainak bezárkózottságából és szűk látókörű önös érdekeinek kötelékeiből.

Azzal folytatta, hogy az új társadalom fölépítésekor nem szabad azokat a hibákat elkövetnünk, amelyek az efféle aránytalanságok és torzulások miatt a jelenlegihez hasonló egérfogóba szoríthatnák majd nemzeti jövőnket, ám aztán beszéde váratlan fordulatot vett. Rámutatott, hogy a kisémmizett néposztályoknak a gyökeres átalakítás baloldali formáit kell inkább választaniuk, majd pedig a felvázolt jövőendő érdekében olyan reményeket fűzött a szovjet példához, hogy azon többen is megütköztünk, noha vehemensen próbálta magyarázni, hogy nem a bolsevik világ tartalmát propagálja ő itt, hanem csupán bizonyos bevált eszközeit ajánlaná figyelmünkbe. Olvassuk csak el, miket ír erről Lenin, és rá fogunk döbbsenni magunk is, hogy mindaz, amiről itt mi beszélünk, nem fog bekövetkezni pusztá rábeszélésre, a társadalmásított rászorítóeszközök igénybevétele nélkül, hisz óriási még az ellenérdekeltek ereje és az elavultba passzívan beleragadtak tehetetlensége.

Miután Dohányos befejezte, egyikünk éles szavakkal volt kénytelen elítélni a szovjetország formációkkal való bármiféle kacérkodást, gondoljunk csak a '19-es hazai kommun idegen eszmeiségű – saját izraelita hagyományaitól a kozmopolita sehová se tartozásba menekülő – garnitúrájának példájára. Másikunk pedig arra hívta föl a figyelmet, hogy nem volt következetes Dohányos társadalombírálatá sem, hiszen sokkal világosabban kéne látni, hogy a hazának mekkora tehertélt jelentenek a zsidóságnak azok az elmaradott, vidéki tömegei, amelyek betelepülésük utolsó hullámaival javarészt Galíciából érkeztek, s amelyek ugyanúgy nem állíthatók a haladás útjára, mint amennyire persze a magyarságéra sem.

Az elkerülhetetlen őrségváltás a szellem világában is be kell hogy következék, szólt föl egy harmadik társunk, mondván, hogy itt mindeddig egyetlen szó sem esett az értelmiség felelősségéről. Hiszen a magyar sorskérdések legfontosabbika a magyarság megingathatatlan felsőbbiségének megalapozása, s ez kiemelten vonatkozik a közgondolkodás és a kultúra világára, melynek szellemi tisztítóüzön kell átmennie, s ennek során vallani meg, hogy kicsoda és micsoda is a magyar. Kik azok, akiknek csak a szájuk magyar, de a szívük nem, vannak-e például az értelmiségi helyekre beáramlott zsidóságnak olyan egyedei, akik valóban odahagyják a zsidó gondviselésben gyökerező múltjukat a magyar sorskérdésekért, s a szellem munkásai közt kik azok viszont, akik végső soron mások, mint zsidók úgysem lehetnek soha.

Ezután azonban többen is a védelmükbe vették Dohányost, hiszen ő, ahogy legszenvedélyesebb hozzászólónk fogalmazott, azokba a lelkekbe öntött bátorságot, akik a haza javát akarják, mégse merték eddig hangosan kimondani, hogy elég: e háborúban népünket tévútra vezették. A magyar jövőendő tétje pedig rettentő nagy – s ebben is Dohányos Lászlónak van igaza, mutatott rá fölemelt ujjal –, lehetséges-e ugyanis mindenestül fölrázni és átformálni ezt a párját ritkítóan avított, kiáltó szociális igazságtalanságoctól sújtott, velejéig szétkorhadtt uralmi szerkezetet, s virágzó, új magyar világot teremteni a helyébe?

A tanácskozás végeztével bizony csupán reménykedni lehetett – talán csak nem terjed összejövételünknek majd olyan híre, hogy bátrabbjainknak netán baja is essék miatta, hisz a vége felé már volt, aki egyértelműen a kiugrást és az angolszászokkal való kapcsolatfelvételt proponálta.

*

Heteken át volt szó arról, hogy Gerle Mária Adlernek is megpróbálhatna hamis igazolványokat szerezni. De kiderült, hogy László sajnos nyomát veszítette annak a kapcsolatának, amiben mindhárman bíztak. Biztosan lebuktak szegények, ingatta fejét

szomorúan Mária. Jenő azzal sietett őt megnyugtatni, hogy számára ennek amúgy se lett volna sok értelme úgy, hogy a nővéreéknél kénytelen lakni. Így ugyanis, ha belegondol, velük együtt zsidóként szerepel ő is az előljárósági lakórajstromokban – ugyanúgy, mint napokon belül majd azokon a listákon, amelyeket maga a zsidótanács állított össze, minthogy kénytelen lesz készséggel állni a német hatóságok rendelkezésére.

Igen, elég volt egy pillantást rávetnünk – ahogy kalapját gyűrögetve próbálja még az időt húzni a megállóban, míg társaságában az a szép asszony nyakát nyújtogatva kukucskálja, jön-e már a villamos –, nem volt kérdéses, messziről látszott. Hogy bizony most már úgyse lehet Adler Jenő sem egyéb, mint zsidó.

Ebből a státusából következően hathegyű és kanárisárga színű csillaggal kellett szív-tájékon megjelölnie magát, s rendkívül megnehezült a mozgásszabadsága is. Úgyhogy ha nem akarta kockáztatni a razziákon való lebukást, már Gerle Máriát sem kereshette föl Pesterzsébeten, hogy vajon ott van-e még.

Nem volt már ott. Dohányos idejében átköltöztette őt a saját szüleihez Nagykőrösre, s hogy minden gyanún felül álljanak, a hamis papírok segítségével nyilvánosan meg is esküdött vele. Elragadóan szép ifjú pár voltak, ahogy orgonaszóban, szoltáréneklés közepette bevonultak a református nagytemplomba – megnéztük őket magunknak. Már csak a Gerle szülők helyett is, akik sajnálatos módon nemcsak hogy nem vehettek részt a szertartáson, de még értesíteni sem volt szabad őket. Nem ismerhették lányuknak sem a tartózkodási helyét, sem a családi állapotát, de még a nevét sem.

*

Az ember közvetlen, nap mint napi aggodalmába nem sokan férnek személy szerint. Lestyán András gazdálkodónak például nyilván eszébe se jutott Adler Jenő, kisebb gondja is nagyobb volt annál a vékonydongájú kutatónál, aki Dohányost épp a legsürgetőbb dologidőben kísérte ki a cséplésre '42 nyarán. Lestyánt egyébként is ide-oda dobálják hónapok óta, és örül, hogy még egyáltalán él. Tudniillik mint túlkoros törzsőrmestert, őt is besorozták a kárpáti védvonal kiépítéséhez, ahonnan egyik hadtápszerelvényünkre került át helyettesítőnek, majd ismeretlen utakon kocsizott velünk napokon keresztül, amikor partizánok ütöttek rajtunk. Megúsztuk ugyan egy-két sebesüléssel, de Lestyán bal felkarjába golyó került, amivel csak napokkal később jutott kórházba, már-már félő volt, hogy elüszkösödik. Pár heti lábadozás után olyan egységhez vezényelték aztán, amelyet épp akkor helyeztek át Mezőtúrra. Mivel pedig az eddigi távolságokhoz képest ez igazán már csak egy köpésre volt a falujától, Lestyán kialakított magának egy eltávozást.

1944. június 18-án vagy 19-én történt ez. A vonatok megbízhatatlanul jártak, a vasutasok idegesen kergették el az érdeklődőket, mert kampánymunkába voltak fogva, közvetlen parancsokat osztogattak nekik mindenféle vasútigazgatóságon kívüli hivatalos személyek, a vágányokon pedig torlódás volt, végig, az egész vonalon. Lestyán fél nap alatt jutott csak el Békéscsabáig. Ott megtudta, hogy ismét várnia kell néhány órát, hát besétált a belvárosba – egy bedeszakázott és hatágú-csillag-mázolmánnyal megjelölt kirakat előtt vettük őt észre.

Ácsorog, és csak nézelődik, amikor a sarkon megjelenik egy öltönyös-csokornyakendős úr, aki egy csendőrrrel beszélget. Láthatóan tanakodnak, az úr valamiről győzködni próbálja a csendőrt. A bután értetlenkedő kakastollas most észreveszi Lestyánt, s hirtelen bizalma támad a törzsőrmester iránt, odalép hozzá. Szalutál, a rangján szó-

lítja, s tisztelettel megérdeklődi, nem tudja-e Lestyán, merrefelé kell itt menni a helyi dohánygyárhoz.

Hát erősítse már meg, kedves törzsőrmester úr, fordul ekkor Lestyánhoz a csokornyakkendős úr is, a szakaszvezető úr nem akarja elhinni, hogy itt kell jobbra fordulni...

Kuss!, szól közbe a rend kedvéért a csendőr.

Lestyán e hangra nem hisz a fülének, s ugyanekkor a szemének sem akar hinni, régi reflexből lekapja mégis a sapkáját:

Doktor úr...!

Fölismeri ugyanis falujának orvosát, doktor Kaisert, akivel ő csak afféle utcai üdvözlőviszonyban van ugyan, hiszen amúgy Antalóczihoz szokott járni, de a kalapemelés Kaisernek is mindig kijárt.

Na tényleg!, hát a Lestyán úr!, derül föl a doktor. Dobrí gyen prajem!, ako sza máme?

Dobrí gyen, köszön vissza meghökkenten Lestyán, s a szíves érdeklődésre is rábólint, hogy köszöni, jól van, miközben nem érti, mit keresnek ezek itt kettesben ezzel a goromba csendőrrel. Tán beteghez hívták a doktort?, de nem kérdezheti meg, és arra is csak egy sajnálkozó mozdulatnyi ideje marad, hogy kifejezze, sajnos nem helybéli ő, s a dohánygyárban sem járt soha, sőt még csak nem is dohányzik.

Mínderre nincs idő, mert akkor befordul a sarkon egy menet. Csak jönnek végtelen sorban, férfiak, nők, gyerekek vegyesen, ez már népesebb az igazi nagy lakodalmak nászmeneteinél is, mintha rendkívül nevezetes híresemet kísérne utolsó útjára ez a tömeg. S ekkor élükön egy másik kakastollas odaint ennek a szakaszvezetőnek, hogy ő tudja már az utat.

Kaisert most – nem nagyon, de Lestyán számára is észrevehetően – hátba taszítja csendőrje. Viszontlátásra, z Bohom, pán Lestyan!, emel kalapot mégis a doktor, s azal csatlakozik a sorban haladó feleségéhez, gyermekeihez és anyjához.

*

Hogy viszont Adlernek eszébe jutott-e most Dusza János, a valamikori sztrájkvezér aratómunkás, ezt nem tudni, mert falukutató-füzetének böngészésében Jenőt a szobába belépő nővére megzavarta éppen. Izgalomtól reszkető hangon kezdett veszekedni az öccsével, akinek most, a gettóba hurcoltatásuk közepette sincsen jobb dolga, mint hogy olvasson.

Holott tanúsíthatjuk, hogy Duszára is ráfért volna némi féltés, kivált majd pár hét múlva, '44 júliusának közepén, amikor az ő lába alatt szintén fölforrósodott a talaj, őszintén szólva még lőttünk is utána bizonyos tábori rendészeti puskákból, hiszen futásnak eredt az igazoltatás elől, tekintve, hogy hadiszökevényként bujkált erdőközmezőkön és a kertek alján.

Egyik hajnalon pedig arra lettünk figyelmesek, hogy egy teherpályaudvar külső tolatóvágányai mögül elősurrán a kukoricásból, s benyomja egy ott veszteglő, afféle szerzősámkamrának használt ócska vagon ajtaját. Úgy döntöttünk, falazni fogunk neki, s hogy eltereljük a bakter figyelmét, aki épp akkor dugta ki a fejét, hát odahugyoztuk életünk legelső bordélyházi ivászatának produktumát a háza tövébe, mire az öreg vasutas – ingben-gatyában, de tányérsapkával a fején – öklét rázva kezdett ordítani ránk, mi pedig röhögtünk. Dusza viszont kisvártatva viseltes vasutas-munkaruhában bújott elő, és markában krampácsolókalapáccsal, hóna alatt törött szemaforkarral indult el a sínek közt a városból kifelé.

Alkonyattájt egy másik állomáshoz közeledő tehervagon hátsó ütközőjéről ugrott le Dusza János, s besurrant volna épp a bokrok közé, amikor egy rozsdás bádogasztal és egypár törött léccú kerti szék mögött észrevett egy kutat. Körülnézett, keresztültiport a sövényen, nekilátott pumpálni a kampós hajtókarral, és csak ahogy a kifolyócsőr alól kihajolva, száját törülgetve fölegyenesedett, akkor vette észre, hogy ott áll mögötte valaki.

Nem kéri ezt?, nyújtott felé valami acélfényes pohárféleséget egy jól öltözött, kalapos férfi.

Dusza odafordult, összehúzta szemét, hogy jól látja-e, de aztán földerült: Dohányos professzor! Nem ismer meg? Hosszabb hajjal látott, de nem ilyen szőrösen...

És akkor még nem is volt vasutas, bólintott rá Dohányos. Én meg azóta se lettem professzor.

Dohányos László, aki vonatcsatlakozásra várt, s noha rengeteg ideje volt még, az imént mégis ott toporgott velünk együtt a peronon, most fölajánlotta Duszának, tartson vele, és vacsorázzanak együtt a vadásztáskából. S minthogy rögtön látta, Dusza szökésben van éppen, hozzátette, hogy neki ott, a bokrok mögött is jó lesz.

Amit falatozás közben a hadi helyzetről és a várható fejleményekről egymással félszavakkal közöltek, abban egyetértettek, ám hamar észrevették, hogy bizony nem ugyanazt a politikai irányzatot tekintik „a haladó jövő zálogának”. Dusza Jánoshoz képest ő már, tetszik, nem tetszik, csak jobboldali lehet, nyugtázta magában László.

Amikor azonban Dohányos valami olyasféle fordulattal élt, hogy „jó lelkiismerettel állhassunk a kibontakozás elébe”, Dusza váratlanul megkérdezte, nem tud-e valamit véletlenül a professzor úr Kaiserről és Buchbinderről.

Dohányos kínos értetlenséggel próbált visszaemlékezni rájuk, ugye, hogy egyikük talán orvos, vagy nem?, pedig aztán az is eszébe jutott, hogy a másikuk fényképész, de hagyta, hogy Dusza földidézze őket mint a legjobb barátait, hát hogy ezért is kérdi, Dohányos nem hallott-e róluk. Aki erre ugyan mit felelhetne, ezt gondolta közben, hogy honnan hallott volna róluk, noha sejtette, nem úgy kérdés ez, mint ahogy elhangzott.

Mondhatná úgy is, hogy jobban értse a professzor úr, hajolt közelebb Dusza, hogy vajon sorra került-e már az ő falujuk is. A Kaiserrel és Buchbinderrel közös falujuk. Hiszen emlékszik tán még, jártak ott a tanítványokkal kutatóúton...

De hogyhogy sorra?, milyen sorra...?

Ő csak azért kérdi, mert már ötödik hete úgy él, mint a kóbor kutyák, nem beszél senkivel, híreket nem hallott, újság se volt a kezében, otthon pedig négy hónap óta nem járt. Ellenben a professzor, aki a felelős politizálás szenvedélyes híve, és biztosan tud mindenről, amiről csak akar, nyilván odafigyelt erre az ügyre...

Milyen... ügyre?

Mert annyit azért ő is hallott még a dezertálása előtt, hogy bármelyik nap várható, hogy elindul ez az egész, és hogy végig, az ország teljes területén. Azt hallotta, hogy minden egyes helységben összetereleik őket, de egytől egyig ám mindet, hogy írماغjuk se...

Hallotta...!, kapta félre Dohányos a fejét. Írماغjuk se...

De hogy ő, Dusza látta is. Amúgy pedig bárki láthatta, nem csináltak belőle titkot, még csak nem is éjszakánként hajtották végre, és nem akarná ő most elmondani...

Hogy hát nincs is ennek most értelme, nem tudhatjuk a teljes igazságot, Dohányos ekörül ingatta csak a fejét.

Még egyszer mondja, hogy tehát nem is akarná ő most elmesélni, miféle bánásmód volt ott megengedve, mert aztán Halason ő már bizony ki is ment oda, hogy megnéz-

ze a bevagonírozást... De biztosan találkozott a professzor úr is ilyesmivel, hiszen említette, hogy folyton úton volt, vagy nem találkozott...?

Hogy ő olyasmivel nem találkozott, hogy... és nem is hiszi, hogy...

Dusza itt elfintorodott, hogy most már ő sem hiszi, hogy Dohányos elmondaná, mit tud.

Ezt hogy érti Dusza?

Hát nem hiszi, egyszerűen úgy. Ezért ő csak hangosan mondja, min gondolkodik, mert van ideje rá. Az egyik az, hogy hova – nem is az, hogy hova vitték őket, hanem hogy végül is milyen sorsra, ha Dohányos érti őt. A másik, ami a legtöbbet jár a fejében, az az, hogy a barátjának, Kaiser Lojzinak a muterkája alig tud járni, hogy ő vajon hogyan bírta... vagy hogy a Lojzinak a kisebbik lánya pedig...

Már elnézést kér Dohányos, de vég nélkül lehetne sorolni, hogy ezekben a háborús időkben ki mindenkivel mi történik...

Tehát hogy a Lojzi kisebbik leánykája pedig még nincs hétéves, hát annak aztán mi köze...

Hogy ezek szerint akkor Dusza inkább elszakította volna az anyjától...

Tehát az a kérdés, hogy a gyermekes anyák meg a... hadd mondjon már végig egy mondatot!, hogy hát a betegek és a kisgyerekek is, szóval nekik mi keresnivalójuk van a munkára vezényelték közt, ez volna Dusza szerint a kérdés.

Dohányos azt megelőzően, hogy itt elkiáltotta volna magát, hogy nem tudom, fölállt már, de mikor Dusza úgy folytatta, hogy ugyanis ez a munkára vezénylés öszerte egyszerűen hazugság, Dohányos öntudatlanul is hátrálni kezdett, és hadonászva ismételtette, nem tudom, és nem tudtam, és hogyhogy én nem mondanám el, mit tudtam, mikor nem tudtam semmit, és most se tudok, mire Dusza utána szólott, hogy hát mi van, most hová megy?, de Dohányos legyintve fordult sarkon, hogy mit akar már tőlem?!, és faképnél hagyta Duszát.

*

Advent idején Debrecenbe igyekezvén joggal fűtött bennünket ugyan a büszkeség, hogy a legelső közt léptünk a hazát újra föltámasztó cselekvés útjára, de azért csak eszünkbe jutott, hogy ezt nem tehetnénk meg, ha nem kelet felől nyomul be a front, nyomában az – olyan-amilyen, de mégiscsak – békével. Ezt belátta az a Dusza nevű, Békés megyéből jött ember is, akivel erről a vonaton elbeszélgettünk.

Szintén a nemzetgyűlés alakuló ülésére?, kérdeztük, de ő kacsintva azt felelte, hogy szintén azért, mégsem oda. Faggatózásunkra annyit mondott csak, hogy hát úgy hallotta, Debrecenbe kell most annak menni, aki kilincselni akar. Vagy az asztalra verni, kinek hogy tetszik jobban.

A főtér egyik-másik szegletében és az Arany Bika környékén összeverődő beszélgetők körében próbált meg aztán Dusza János tájékozódni. S mivel többször is megütötte a fülét Dohányos neve, úgy gondolta, hogy a professzornak fogja ő kipakolni, mivel küldték az otthoniak Debrecenbe.

Dusza láttán Dohányos azzal a csodálkozó örömmel ugrott föl az éttermi asztal mellől, hogy hát ha hiszi, ha nem, éppen ők jártak az eszében, az az este, amikor a paraszti jövődőt latolgatták ott közösen. És most, hogy küszöbön a kibontakozás, tessék, éppen Duszát üdvözölheti itt, akire mint afféle ihletőjére, mint a földreform jogosultjainak megszemélyesítőjére szokott gondolni azóta is.

Pár perc múlva Dusza már ott tartott, hogy ő nem akarja elvitatni semelyik hatalmas erőnek vagy pártnak a jogát a programadáshoz – oda is lestünk a környező asztalok

mellől, hogy őszintén mihez is van jogunk –, és hát hirdessék csak meg a földreformot is, de. Olyan vidékeken viszont, mint amilyen az övék, ahol megvan erre a föltétel is, a közakarát is, hát hadd lehessen ennél tovább haladni egy lépéssel.

Mire gondol Dusza.

Hogy tán emlékszik még Dohányos a Fried-birtokra, amelyik egységes, nagyüzemi módon volt működtetve. Ha viszont fölparcelláznák, az újgazdának se lova, sem eszköze, se szakértelme... Úgyhogy az volna tehát a lényeg, hogy a földjogosultak közös tulajdonába kéne adni, szétdarabolás nélkül.

Hogy megőrült-e Dusza, hogy kolhozt akar csinálni.

Felőle nevezheti Dohányos, ahogy akarja, de közös gazdaságot akarnak, és ne mondaná tán ezt örültségnek. Ha másutt a parcellázásra futja csak, az ott az ő dolguk, ám a saját demokráciájukat hadd csinálják meg már akkor ők, Duszáék is a maguk társadalmi igénye szerint. A mindenségít, még ezzel is megtoldotta.

Na mi az, tán még el is fogja káromkodni magát, vonta föl a szemöldökét Dohányos, mire Dusza legalább azt meg akarta vele ígertetni, hogy ha nem ért is egyet velük, legalább képviselje majd az ő kívánságukat is, hiszen azt hallani, szava lesz, mert nagy embert csinálnak belőle.

Hogy ki milyen posztra kerül, nem lehet még tudni. Dohányos itt már hűvössé vált, gondterhelten lapozott a papírjaiba, és láttuk, hogy a fogadóórát rövid úton be fogja rekeszteni.

Dusza Jánost már otthon érte utol a hír, hogy Dohányos Lászlót az ideiglenes kormányban tárcanélküli miniszterre nevezték ki.

Azt viszont Adler Jenő tudta meg csak jó két hónappal később, amikor szerencsésen kijutott már a nyilasok vallatópincéjéből, és fölkereshette a nővéréeket a fölszabadult gettóban, s végre hozzájuttattuk egy agyonolvasott újságlaphoz is, hogy László miniszteri beiktatása épp arra a napra esett, amikor apósát, Gerle Károlyt tarkón lőtték a védett házban.

*

Az első békeév egyik októberi hétfőjén a keskeny nyomtávú gazdasági vasút reggeli személyvonata – piacnap lévén – zsúfolásig tömve érkezett be a csabai evangélikus nagytemplom melletti végállomására. A lépcsőről legelsőnek – hogy ne kelljen kivárnia, míg lekászálódnak a kosaras-batyus kofák – egy tizenhét éves forma, kopott ruhát és simléderes sapkát viselő suhanc ugrott le, akinek gennyes pattanások csúfították az ábrázatát. Ahogy a járókelők közt körülnézett, nyilván azért választott minket, mert a kommunisták falragasztását böngészünk éppen – na, korántsem azzal a szándékkal, hogy órájuk adjuk majd a voksunkat –, így amikor azzal szólított meg bennünket, ugyan mondanánk már meg, hogy merre van ezeknek az irodája, fejcsóválva fordultunk el tőle. De mert csak erősködött, hát egyikünk, hogy hamarabb szabaduljunk tőle, mégis megmutatta, merre menjen.

A pártirodán az ügyeletes nem akarta beljebb eresztetni ezt a jöttmentet, aki hiába mondta meg név szerint, melyik elvtársat keresi, de képtelen volt megérteni, hogy mégse mindegy, milyen ügyben. Egyik lábáról a másikra állt csak az előszobában, holott elküldtük, hogy majd máskor, hát ne tartson föl már minket a korteshadjárat hajrájában egy ilyen szájtáti, aki még a sapkáját se tudja levenni, ha valahová belép. Ám ahogy ki-be járkálás közben résnyire nyitva maradt az ajtó, a jövevény váratlanul bekiabált, hogy:

Jankó! Dusza elvtárs...! Te vagy odabent?

Erre titkárunk előjött, s noha csodálkozva dőlt az ajtófélfához, hogy nocsak, hisz ez a Maliga Gyuszi, nemigen látszott örülni mégse. Be se vezette, le sem ültette a betolakodót, hanem rágyújtott, és a gyufaláng mögül dűnnyögte neki oda, hogy na, ki vele gyorsan, mit akar.

Hol kezdje?, hogy már nem kanászkodik a Lestyán-tanyán, mert ott csak egy tehénke meg néhány tyúk vészeltte át az oroszokat? Merjen-e viccelődni Dusza elvtárrsal, hogy ha még emlékszel, Jankó, hát mi együtt őriztünk disznót? Vagy mondja tán onnan, hogy noha a sírköveshez csak az anyja szekírozására megy el néha emelgetni azokat a borzasztó nehéz köveket, alkalmi munkája sincsen elég? Hogy kéne bizony valami jó lehetőség, és ha már ez egy párt, hátha itt végre pártját foghatná valaki egyszer öneki is? Tudta, mégsem állíthat be ilyesmivel, hát ezért volt, hogy Somogyi bácsinál kapva kapott azon az üzenetfélén, mert eszébe jutott: vonatra ül, és ő keresi meg ezzel Duszát.

Hogy ő csak át akarná adni, kezdett neki most már a sapkáját is lekapva és gyűrögetve, mert a Somogyi mester azt üzeni...

Kicsoda?

Hát hogy a sírköves.

Mért, meghalt valaki?

Hogy nem, vagyis igen, csak nem most, de pontosan a Somogyi tudja, mert egyedül volt akkor ott a temetőben, mivel cipelni nem kellett, csak betűket vésni, mondjuk, elég sokat.

Mikor, miféle betűket, milyen temetőben?

Hát a zsidótemetőben...

Dusza erre a vállánál fogva lenyomta Maligát a székbe, s ő maga is leült, hogy most akkor előlről. De ne is előlről, hanem: Ki véssette azt a feliratot?

Ki?, hát a Kaiser doktor.

Nahát! Hazajött?, ő maga?, ugrott föl máris Dusza János, ezek szerint él?

Él hát, a Somogyi bácsi a múlt héten a saját szemével látta. Meg a többi zsidók is látták, akik vele imádkoztak. De utána rögtön elment.

Hova?

Hát azt én nem tudom.

És mit üzent?

Üzenni kimondottan nem üzent, csak úgy érdeklődött tefelőled, mire a mester megmondta, hogy ő, hát azt most már Csabán kell keresni.

És egyedül volt a Kaiser? Hát a családja...?

Hogy azt ő nem tudja.

Olvasta-e Maliga a sírfeliratot.

Olvasta hát, hiszen azóta bele van vésve a doktor apjának a fekete márványába.

Mi van odavésve?

Hát olyasmi, hogy... gonosz erők pusztították el feleségedet... fiaid és lányaid közül ezeket meg ezeket...

„Menyedet, unokáidat”?, az is ott van?

Úgy, úgy, tényleg, az is.

Dusza odalépett az ablakhoz, és csak akik közelebb álltunk hozzá, mi hallottuk, amint kifelé bámulva mondja maga elé, hogy Kaiser Lojzinak senkije se maradt életben.

Ám Dusza János nem kezdhett kutatni Kaiser után, hisz épp ekkortájt szakadt a nyakába a legtöbb munka, így azt is jóval később tudta csak meg, hogy Buchbinder

fényképész és a felesége is odaveszett. Pár hét múlva ellenben öntudatosan jelenthette pártunk vezetőinek, hogy a mi megyénkben egészen kitűnő eredmény született a választásokon, s a községsoros megoszlások részletezésekor tudatta velük azt is, hogy a párt azokban a falvakban ért el kimagasló szavazatarányt, ahol ő személyesen tartotta kézben az agitációt, elsősorban is a saját falujában.

*

A háborút követő hónapok politikai palettáján mi abban a köztes sávban találtunk helyet, amely egyfelől a már akkor is vészjóslóan eltökélt balszél, másfelől pedig a választásokon is győztes jobboldali párt között nyílt. S habár balról már az első perctől fenték a fogukat az erőszakos szervekre, a társaosztokozásnál – mint afféle középutasokra, kiknek ráadásul hozzáértőink, tehát épeszű közigazgatási elgondolásaink is voltak – miránk jutottak az ügyes-bajos belügyi teendők. A földosztásból ránk háruló gondok mellett ez idő tájt ilyen volt a sváb lakosság kitelepítésének megszervezése. A feladattömeg feszített tempót diktált, de mi nemcsak ezért maradtunk benn sokszor késő éjszakáig, hanem mert néha komoly viták is kialakultak.

Többször előfordult, hogy benézett hozzánk Dohányos László is, aki nem volt ugyan hivatali előjárónk, de mint miniszteri rangú eszmetársunk szívesen eligazított minket abban a mindennapos gyakorlati, sőt eszmei zűrzavarban, amiből olykor ki se láttunk. Amikor ezzel a svábkitelepítés-üggyel előhozakodtunk neki, egyikünk úgy fejezte ki magát, hogy hát az ilyesfajta kollektív elbánás és maga ez a bevagonírozás, hatósági kényszerfelügyelettel – hány fő, ki mennyi ingósággal és hány kilós csomaggal – bizony egyszerűen rossz emlékeket ébreszt. Szó sincs róla persze, sietett ő maga hozzáfűzni, hogy ugyanarról volna szó, mint a... tehát hogy a deportálásoknál...

Mire Dohányos rögtön át is vette a szót, aláhúzza persze a hazai svábságnak a Hitlerizmussal kollaboráló szerepét.

De hogy a zsidók elpusztításáról mennyire nem beszélünk, ezt jegyezte meg a beállt csöndben váratlanul egy fiatal kollégánk. Hanem csak hallgatunk mind.

Dohányos rögtön odakapta fejét, ám némi késlekedéssel válaszolt, hogy hiszen a háborús bűnösök perei rendben folynak, és a kolléga voltaképpen most mire is gondol, vagy mit hiányol.

A válasz bizonytalankodva bukdácsolt csak elő abból a fiatalemberből, a politikai antiszemitizmus kialakulását említette, s ennek a társadalommal való szinte természetes vagy zökkenőmentes elfogadtatását, no meg hogy a felelősség...

Márminthogy kié, kérdezte László.

Hogy bizonyos tekintetben a miénk is, hiszen hát voltak olyan antiszemita nézetek, amelyek...

Nem, kérlek, nem, kezdte rázni Dohányos a fejét, és összevonta szemöldökét, miközben leszögezte, hogy amivel fiatal kollégánk itt kísérletezik, az teljességgel téves és parttalan fogalomhasználat. Merthogy, húzta közelebb hozzánk a székét, az antiszemita nem az, aki nem szereti a zsidókat – és úgy látja, ezt még ebben a körben sem felesleges tisztázni –, hanem az, aki aktív és véleménybefolyásoló, sőt azután cselekvő módon képviseli a vádat, miszerint a zsidóság világméretű összeesküvést sző. Aki miköztünk ilyennek volt mondható, mondta – és most viszonylag tágan értette azt a hajdani politikai nézetekonságot, tehát ezt, hogy miköztünk –, ilyen elvéte fordult csak elő, szót sem érdemel.

Ettől a fajtától világosan és határozottan külön kell választani azokat, és Dohányos egy sajátos tenyérmozdulattal meg is mutatta, hogyan, akikre szintén jellemző volt

ugyan valamifajta zsidóellenes attitűd – okkal-joggal-e vagy sem, ezt most ő nem firtatná, hiszen hát azért volt olyan, emlékszünk, mindnyájan találkozhattunk ilyenel, akár mint falukutatási munkatárssal, de akár mint tehetséges fiatal irodalmárral, hogy. Hogy példának okáért mint nincstelen származásút kiheverhetetlen sérelmek érték ifjúkorában, mondjuk a zsidó polgári jómód és műveltség-nyelvtudás-és-így-tovább tapintatlan fitogtatása vagy a megalázó lekezelés folytán. Am hogy őszerinte, Dohányos szerint ennél a típusnál ez csak afféle zsigeri ellenérzés, inkább csupán bizonyos paraszti radikalizmusból kifolyólag alakult ki nála így, és mert ez a népből jött ilyesféle – mondjuk, hogy – legkisebb fiú például ellenségnek tekintett minden nagytőkét, hát persze hogy a zsidó nagytőkét is, de. De!, emelte föl az ujját. Soha, egy pillanatra sem azonosult a hitlerizmus zsidópolitikájának eszményeivel.

Nahát. Még csak nyilasnak sem állt be, jegyezte meg félhangosan fiatal kollégánk, de László mint aki meg se hallotta, folytatta, úgyhogy a közbemorgás végét páran halottuk csak, miszerint pedig akkor lőhetett is volna rájuk, de ő nem.

A másik viszonyulás – amit, ha tetszik, ha nem, tárta szét a kezét miniszterünk, de bizony az egyetemes magyar közgondolkodás nem akármilyen elméi vetettek föl, sőt megkockáztatná, hogy még a legkitűnőbbek közül is páran –, az nem az alsóbb néposztályokból érkezettekre jellemző radikális-indulat, hanem sokkal inkább tisztán eszmei alapvetés volt. Hogy ugyanis az a páratlanul nagy méretű és nagy tömegű zsidó asszimiláció – és ő aláhúzná, hogy e nézet szerint nem kevésbé a német beolvadás! –, amely minálunk végbement, az a magyar nemzet számára túlzott, nehezen megemészthető és egészségtelen jelenségeket okozó folyamat volt, vagyishogy ezek a gondolkodók mind a németiség, mind a zsidóság fokozott térhódítását káros jelenségként ítélték meg.

Na most mindennek ellenére, kért magának fölemelt ujjal további figyelmet László, hiszen tetszenénk csak szorgalmasabban tanulmányozni ezeket a teljes életműveket, és ne csupán néhány kiragadott – megengedi, hogy esetleg szerencsétlen – megfogalmazást citálgatni. Tehát hogy ennek dacára: Azokról, akik ezt az eszmei álláspontot képviselték, semmiképp nem tételezhető fel tudatos rosszindulat. Az antiszemitizmus pusztításba és megsemmisítésbe vezető perspektívájához pedig, már elnézést kér, de végképp nem hasonlítható egyetlen gondolatuk sem. Sőt – és ő nem akarna itt terminológiai vitát nyitni –, de még az is fölvethető, hogy ez tulajdonképpen antiszemitizmus-e egyáltalán...

Nézd, László, köszörülte meg itt a torkát egyik idősebb és korántsem szónoki képességű kollégánk, értem én, mondta, azzal visszatolta orrnyergére minduntalan lecsúszó, szétlazuult szemüvegét. Értem, hogy te most meg akarod őket kímélni a meghurcoltatásoktól, és ez akceptálható is, hiszen sokkal jobb, hogy ha békében visszavonulhatnak az alkotómunkába, mint hogy... És hallottuk, hogy ti tényleg vállaltjátok, kiálltok értük még az igazolóbizottságok előtt is, és ott persze hogy ezt kell mondani... De tudod, azért...

Nem, kérlek, intette le Dohányos, én komolyan gondolom, hogy ez a szónak a maga drasztikus, tömény értelmében nem antiszemitizmus. Hiszen a zsidóknak nem tulajdonít veszélyesen egyeduralmi törekvést, inkább csak szelíden fölpanaszolja a túlsúlyt. Vagyis mit tesz?, annyit esetleg, hogy mivel nem az általuk elvárt szellemi behódolás talajáról beszél, megsérti az érzékenységet. Na de kérem, hát ez '39-ben vagy '43-ban, '44-ben már mit árthat?! Hol számított – már elnézést kérek – az érzékenységekön esett sérelem, amikor az erőszak messze túlfutott minden határon?, és már a pusztá életfeltételeiket sértette!

Az a bizonyos fiatal barátunk ezen a ponton fogta magát, és kiment, s noha igazán nem hangosan mondta, hogy ő ezt nem hallgatja tovább, az ajtót viszont elég zajosan csapta be maga után, úgyhogy legtöbbször nem is értettük, mi baja. Csak a szemüveges kolléga jegyezte meg halkán, hogy már megbocsáss, László, de énszerintem ez semmiképp nem intézhető el így.

*

Adler Jenő azt még csak megértette volna, hogy Dohányost felelős posztja nemcsak a munkaköri diszkrécióra kötelezi, hanem például személyes találkozásainak jelentős korlátozására szintén – ám azt mégsem tarthatta természetesnek, hogy a jelek szerint egy miniszternek már magánélete sem lehet. Mert Jenő persze Lászlóéknak elsősorban a privát körébe sorolta volna magát – a vészorkorszakban megritkult, majd lehetetlenné vált találkozások ellenére – továbbra is.

Már a fölszabadulás első heteiben sem az fájt neki leginkább, hogy korábbi szolgálatai dacára hiába várja Dohányos hívó szavát a pártba – így aztán hasztalan csábították viszont a kommunisták, ő sértetten maradt távol mind a két párttól –, és nem is azt remélte, hogy Lászlónak a miniszteri poszton is a titkára lehet majd, noha valami neki való állás nagyon is ráfért volna. Hanem akkor érezte leforrázva magát, amikor első telefonját Gerle Mária kimért udvariassággal fogadta csupán, s nem hívta őt magukhoz, sőt holmi sietségre hivatkozva még csak át sem adta Lászlónak a kagylót.

Igaz, nem sokkal később Adler is jelen volt, amikor Dohányos – mert akkor még elfogadta volt tanítványainak meghívását – feleségestül jött el beszélgetni közénk. Láttuk, hogy Jenőben percek alatt szétfoszlott a sérelem, hiszen Mária az épségben való vizionálás őszinte örömeivel csókolta össze őt, László pedig tüzetesen faggatta ki nemcsak a múltbéli hányattatásairól, hanem jelen helyzetéről és a terveiről is. Nagyon helyeselte, hogy Adler beiratkozott agrártörténetet és gazdaságtant hallgatni, s még valami munkát is ígért neki, amivel néhány hét múlva tényleg jelentkezett valamelyik beosztottja. Így Adler Jenőt a következő hónapokban jó pár alkalommal küldték el az ország legkülönbözőbb vidékeire, hogy a közigazgatás tervezett reformjához szállítson helyszíni tapasztalatokat és részletadatokat.

Lászlóék új lakására viszont csak úgy jutott el, hogy egy-két alkalommal szándékosan vállalta át ettől a megbízójától a postás szerepét, s följegyzéseit maga kézbesítette az impozáns pasaréti villába, melynek Dohányosék a felső szintjét lakták. Ilyenkor Mária, aki maga is igen elfoglaltnak mutatkozott, szervírozott neki egy csésze teát, László pedig vagy nem volt otthon, vagy valahová rohant el éppen, Jenci, lássunk majd aztán, mondták neki siettükben, de kimondottan hívni soha nem hívták. Pedig Jenő erre nemcsak azért várt, mert ezt az elhidegülést a hajdani barátsággal szemben méltatlannak vélte, s nem is csak azért, mert így épp azokat kellett nélkülölnie, akiket a leginkább szeretett volna az övéinek tudni. Hanem váratlanul az is beléhasított, ahogy Mária konyhájában kevergette teáját, hogy talán most erősebb benne a szenvedély ez iránt az asszony iránt, mint valaha. Kipróbálta még két – előre be nem jelentett – látogatással, hogy ez tényleg így van-e, és így volt, holott Gerle Mária még sietősebben és még unottabban viselkedett vele, mint először.

Adler akkor azzal az elhatározással tért haza, hogy nem keresi Dohányosékat többé. Továbbá, mivel úgy értékelte helyzetét, hogy ez az esztelen szenvedélyérzet csakis a már túrhetetlen magányának lehet a következménye, eldöntötte, hogy véget vet a digitális életformájának.

*

Nem lehetett ekkoriban már csodálkozni azon, hogy Dohányos nem válaszolt Brezovszky Endre polgári iskolai történelemtanár levelére sem, aki pedig – mint írta – a miniszter úrban már akkor fölismerte a jövő nagy formátumú közéleti emberét, amikor az még mint falukutató 1942-ben nála járt. A tanár úr ugyanis ekkor már hónapok óta töprengett azon, hogy illetékes helyen szóvá kéne tennie bizonyos aggasztó anomáliákat, kiváltképp ami a parasztságot egyre elviselhetetlenebbül sújtó beszőgáltatási rendszer kíméletlenségét illeti. Brezovszky eljátszott ugyan a gondolattal – s e dilemmáját velünk is megosztotta a kisbirtokosok szövetségének olvasósobájában –, hogy ne beszéljen-e Dusza Jánossal, aki, noha már tekintélyes posztokon politizál, elég gyakran jár haza. Ezt a Duszát ő ugyanis tanította a polgáriban – már akkor is forrófejű volt –, na de! Hol politizál, ugye, ez a Dusza?, hát ez az!, ezen húzta el a száját a tanár úr. Ámbár lehet, hogy éppen a kommunistákra férne rá inkább egy efféle jó szándékú, ám kritikus fölszólamlás, latolgatta, hogy mit tegyen. Végül mégiscsak úgy döntött, hogy mindezt levélben fogja kifejtetni, mégpedig Dohányos László miniszternek, akit már a mozihíradóban is látott – mutatta is a lányának, Évának, hogy na látod, ő járt itt nálunk vendégségben, és tudod, hogy mennyire elámult a gazdabirtok-terképeimen?!

Ám hiába szerkesztett Brezovszky tanár úr szép hosszú, világosan érvelő levelet – különösen azok a bekezdések sikerültek, mert föl is olvasta nekünk, ahol az anyagiakban-szellemiekben egyaránt gyarapodó, a város áldásaiból is részesedő, szabad parasztpolgárok köztársaságának hajdan a miniszter úrral is közös álmát idézte föl, s az elkeserítő jelen körülmények dacára, melyeket ő ezennel a miniszter úr figyelmébe sürgős intézkedések foganatosítása végett ajánl, végül mégiscsak bizakodni mert abban, hogy azt a bizonyos álmodot nem kell örökre elsíratni –, e fogalmazványára választ soha nem kapott.

Az efféle – történelmileg bukásra ítélt – alakok, mint ez a Brezovszky, aligha sejthették, amit mi már tudtunk: Hogy ha egyelőre még csak félgözzel fúj is egy követ velünk, Dohányos is a mi elvtársunk lesz szőröstül-bőröstül.

*

Kaiser Alajosnak olyan betege nem volt, aki ne szerette volna. Kivált a sűrűn visszajáró idősebb nénikék dicsérték nagyon, hogy milyen szépen elbeszélget velük, de hogy úgy szőrmentén még hogymondjákolni, pajzánkodni is tud ám, na, jut aztán ebből napokra főlemlegetnivaló, hogy melyiküket mivel cukkolta éppen a Lojzi doktor. Mindnyájunkkal szívélyesen eltársalgott, s akár a rendelőben, akár az utcasarkon – vagy épp az asztalnál, ha odahívtuk, mert betért egy-egy pohárra – nyíltan beszélt ő akármiről, hangosan szidta az ellátást, a gyógyszerhiányt, „ezeket az elképesztő állapotokat”, még össze is néztünk olykor, hogy mennyire nem tesz lakatot a szájára. Óróra mégse tudtunk jóformán semmit, mert saját magáról soha nem beszélt. De hát a neve hangzásából, abból, hogy negyven-egy-két éves létére magányos, meg hogy a háború után vetődött ide Kiskunhalasra, s a múltjáról senki se hallott – sejtettük mi azért, hogy kiféle.

Na de azt azért el se tudtuk volna képzelni – mivel sem a feketézők, sem a malmosok vagy az egyéb árdrágítónak mondtak csoportjába nem tartozhatott a fajtájának –, hogy egyszer csak fekete autóval jöjjenek érte, és úgy vigyék el, hogy nem tud oda-szólni még egy viszontlátást se, vagy hogy fájront, a rendelésnek vége! Volt, aki nyomban azt kezdte puszogni, hogy biztosan morfiummal sáftelt, mert hallott ő nemrég

ilyen orvosokról, de az asszonyok leintették, hogy kicsoda, Lojzi doktor?, ugyan, hagyja már el az ilyen beszédet.

Alkalmazandó bánásmódról senki nem mondott semmit. Honnan tudhattuk volna, hogy – mint azt alhadnagyunk mondta – kesztyűsebb kézzel vagy ellenkezőleg kellett volna eljárni, hát akkor mért utólag raportoznak aztán az emberrel? Hát mit mondtunk volna ennek a hepciáskodó doktornak, hogy hova visszük és miért, ha mi se tudjuk?, csak hogy van egy cím, és oda, aztán kész, de hát ezt mégse lehet mondani, hát csak a kuss maradt. Már úgy is, mint beszólás, meg úgy is, mint hallgatás. Meglett az utca, zuglói villa, csöngetés, kijön a muki papucsban, leeresztett hőcentróglyval, ilyen és ilyen elvtársat keressük, ő az, jól van, utas átadva, erőt, egészséget, mondtuk – de csak volna.

Mert akkor az elvtárs már vigyorogva tolakszik át köztünk, a doktor meg, ahogy kikászálódik, igen cifrán elkáromkodja magát – hát néztünk is nagyot ezen, hogy ne basszameg az a tót kurvaisten.

Lojzikám!, borul a nyakába ez a hőcentróglyis, Jankó, te marha!, csóválja fejét a doktor, és még könnyeznek is.

Hát te hozattál ide, te kötélrevaló?!

Na mit szólsz?, hiába bujkálsz, csak kikutattalak!

Akurvaélt, hát ezek puszipajtások, nekünk meg ezt mért nem mondta senki?, úgy-hogy sürgősen letisztelegtünk, és elkotródtunk, de hát ezek akkor ránk se bagóztak többet, csak utána lettünk lekúrva.

Ettől kezdve aztán Kaiser számára váratlanul megszépült a nap, Dusza János bevett egy pazar lakásba, eldicsekedvén, hogy nősilése alkalmából pár hete költöztek csak ide, s mielőtt még a doktor megkérdezhette volna, kit vett el, az egyik benyilóból egy takarító fiatalasszony emelkedett föl a lavórja mellől, parasztpruszlikban, gyökérkefével a kezében, formás combjára fölötött szoknyában, melynek csomóját most pironkodva oldozta ki a vendég láttán. Hogy ez az ő Zsofkája, mutatta be Dusza, hát, csak hazament érte, hogy akar-e pesti asszony lenni, és akart, így és így hívják, emlékszik tán Lojzi a családjára, de Kaiser nem emlékezett, hanem inkább gratulált mindkettejüknek.

Mikor aztán Zsofka elszabadkozta a magát – s megvolt a véleménye a nem-tudjakiféle nagyságosékról, akik innen ki lettek telepítve, de egy padlót föl nem bírtak tisztességesen súrolni, ő most tart éppen az utolján, a doktor úr el nem tudja képzelni, mi koszt kellett itt fölvakarnia neki a tíz körmével –, kisetett a konyhába, hogy befejezze a vacsorafőzést.

Akkor a férfiak konyakkal koccintottak a viszontlátás örömeire, kifaggatták kicsit egymást, a holtakra gondolva elszorodtak, megint fölvidultak – már csak a föltálat kacsasült és a lekváros kifli otthonias ízeitől is, meg a pompás bortól –, ám egyelőre inkább közös ismerősöket tárgyalva ki, mint saját magukat.

A fiatalasszony elmosogatott, meg is ágyazott a doktornak, sőt már el is köszönt, mert ő továbbra is a tyúkokkal fekszik és kel – de azért a Jankót csak odaereszti még, tréfálkozott Kaiser, mire Zsofka fülig elpirulva fordult be a hálószobába –, s még ezután is kellett Duszának majd' félóra, míg végre föltápáskodott, hogy na jöjjön a Lojzi, hadd mutassa meg a dolgozószobáját.

Kaiser azt hitte, hogy azt az egészen remek íróasztalt kell megcsodálnia, ott, az ablaknál – egyébként is föltűnt neki, hogy Duszák a jelek szerint a kissé lehasznált és

hiányos, ám így is figyelemre méltó bútorzattal együtt kapták a lakást –, de a zavartan tébláboló Jankó ekkor lecövekelt a ruhásszekrény előtt.

Hát tudod, s elgrimaszolta magát, lehet, hogy meg fogsz lepődni, azzal kitérta a szekrényt, megnézte magát a bal oldali ajtó tükrében, majd sarkon fordulva rámeredt a teliaggatott másik ajtóra, és azt mondta: Lojzókám, taníts meg engem nyakkendő kötni!

Baszd meg, hát ezért...?!

De most... mért?, hát... kit kérhetnék én meg? Mert eddig vígan elvoltam a kihajtott gallérral, még az esküvőn is, de most, hát az a helyzet, hogy a jövő héttől kineveztek prágai követnek...

Micsodának...?!

...és elő van írva az az átkozott protokoll is! Na most akkor kérdezzem meg a kultúrattasémtól, hogyan kell hurkot kötni?, hogy kiröhögjön?! Törtem a fejemet, hogy kit ismerek én, régi embert, aki nyakkendőt hord, és egyedül te jutottál az eszembe. Na, mondom, úgyis milyen rég láttam a Lojzit, egy-két telefon – hát másnapra megvolt a címed, munkahelyed, minden!

És azt is a protokoll írja, hogy egy nagykövet már vacsoravendéget is csak az ávóval hozhat?

Ne haragudj... hát megijedtél?

Kaiser legyintett, na, mutasd a nyakad! Lerántott a zsinórról egy nyakkendőt, odaállt Dusza Jankó mögé, s átkarolva őt, kezdte hurkolni a csomót – ám fele úton megállt. Hogy ő csak azzal a feltétellel, ha Dusza elárulja, minek vagy hát kinek köszönheti ezt a szépen ívelő karriert. S akkor a Jankó szégyellősen bevallotta, hogy hát... meg-tetszett a... – s fölfelé bökdösött az ujjával.

Kinek?

Hát a... s akkor az látszott a tükörből, hogy a szemét fordítja a plafonra.

Csak nem magának a kopasznak?, ámult el Kaiser, de akkor Dusza elég élesen rászólt, hogy nana, azért...!, holott még mindig összeölelkezve álltak a szekrénytükör előtt.

Legalábbis így képzeljük.

Rába György

SZÁMON KÉRŐ ÉBREDÉS

Félálomban féléberem
 döbbenetedre fölkiáltasz
 vijjogó hangon *nem oh nem*
 és nem tudod ez mire válasz
 s ahogy közben eszmélkedel
 rossz párválasztás elhibázott